

DOI 10.18372/2786-5495.1.17331

УДК 376.018.43-056.26:355.01

Лісовець Олег

доктор педагогічних наук, професор,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,

м. Ніжин, Україна

lisooleg@gmail.com

Уварова Валентина,

старший референт

Апарату Урядового уповноваженого з прав осіб з інвалідністю

Секретаріату Кабінету Міністрів України,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,

м. Київ, Україна

va.uvarova2016@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** У статті розглядаються питання забезпечення права на освіту дітей з інвалідністю в умовах воєнного стану. Аналізується стан та проблеми організації дистанційного навчання в умовах інклюзивної освіти на період воєнного стану.*

***Ключові слова:** дистанційна освіта, інклюзія, діти з інвалідністю, навчання.*

***Annotation.** The article deals with the issue of ensuring the right to education of children with disabilities under martial law. The state and problems of the organization of distance learning in the conditions of inclusive education during the period of martial law are analyzed.*

Key words: *distance learning, inclusion, children with disabilities, training.*

За останні роки в освітньому середовищі України відбувся значний прогрес щодо реалізації права на освіту дітей з інвалідністю, яким гарантовано доступ до освіти на всіх освітніх етапах нарівні з іншими дітьми. Робляться систематичні кроки щодо створення належних умов доступності, забезпечення необхідними засобами для навчання, введення окремих посад у закладах освіти тощо. І справді, щорічне збільшення кількості дітей з інвалідністю, які охоплені інклюзивним навчанням, свідчить про те, що держава на правильному шляху.

Проте 2022 рік приніс у життя українських дітей втрати, каліцтва, невизначеність, страх та тривогу. Кожного з 7,5 млн українських дітей так чи інакше торкнулася війна, і тому вони потребують ще більше підтримки, ніж раніше. І навіть у глибокому тилу жодна дитина не знаходиться у цілковитій безпеці. Викликом стало і забезпечення реалізації права на освіту дітей з інвалідністю в умовах воєнного стану. Тим більше, що кількість дітей з інвалідністю збільшується через отримані поранення та ушкодження, пережиті стреси, психологічні травми, ПТСР. І ці діти потребують особливої уваги педагогів, тому що мають особливі освітні потреби.

Проблеми інклюзивної освіти висвітлені у працях А. Колупаєвої, О. Таранченко М., О. Федоренко, М. Чайковського та ін. Але питання щодо інклюзивної освіти в умовах воєнного стану ще не було у фокусі досліджень українських науковців. Наша країна переживає такий досвід уперше. Особливо актуальною постає проблема організації дистанційного навчання дітей з інвалідністю як поєднання з інклюзивним, що частково задовольнить освітні потреби. Останніми роками питанням дистанційного навчання дітей із особливими освітніми потребами приділяється все більше уваги (Н. Адамюк, О. Чеботарьова та ін.).

Метою ж цієї публікації є аналіз стану та проблем організації дистанційного навчання в умовах інклюзивної освіти на період воєнного стану.

З початком воєнних дій у лютому 2022 р. освітній процес на більшій

території України був призупинений, а його відновлення супроводжується низкою труднощів. Однією з проблем, що значно загострилася, стала реалізація права на освіту дітей з інвалідністю. Причому в умовах активних бойових дій кількість таких дітей, на жаль, лише зростає. Уже у квітні 2022 р. в Міністерстві освіти і науки України було проведено засідання секторальної робочої групи «Освіта та наука» (за участю 145 представників міжнародних партнерських організацій), на якому актуалізували проблему інклюзивної освіти в умовах воєнного стану [7]. Розглянемо їх далі.

Проблема №1: травми війни. Внаслідок збройної агресії РФ українські діти страждають не тільки від поранень, а й втрачають кінцівки, зір, слух, та наслідки цього незворотні. Освітняни мають знайти зовсім новий підхід до дітей з ООП, що виникли через війну.

Проблема №2: поранені душі. У поранених дітей ще й психологічні травми. У тих, які не постраждали фізично, є прояви посттравматичного розладу (мутизм, роздратованість, напади агресії, емоційна відстороненість, соматичні прояви та інше). І тут вже потрібна допомога не лише психологів.

Проблема №3: психологічний тягар для дітей з ООП. Загостренні під час війни розвиваються у дітей з багатьма діагнозами, що стає проблемою для ефективного їх навчання [7].

Учасники робочої групи відмітили і технічні проблеми, що вимагають коштів для їх вирішення. Діти з ООП нерідко втікали з батьками від бойових дій, збираючи речі похапцем, тож втрачали інвалідні візки, пристрої, книжки зі шрифтом Брайля, інші індивідуальні засоби навчання. За словами експерта директорату МОН з дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти О. Савицької, за «матеріалами нині звертаються до країн з досвідом бойових дій, але їх жахає важкість травмування дітей в Україні. Досвід доводиться трансформувати, бо війна у нас, на жаль, унікальна» [7].

Онлайн-навчання, яке було організоване для українських дітей, на жаль, часто залишається недоступним для дітей з інвалідністю. До того ж, за даними батьків дітей з інвалідністю, значна частина педагогів досі не готова до

дистанційної роботи з такими дітьми. І тому в таких умовах якість навчання дитини залежить виключно від їхніх рідних.

Водночас, опитування ГО «Коаліція захисту прав осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень» серед батьків дітей з ментальними порушеннями показало, що вони не мають навичок викладання різних предметів для своїх дітей, а вчителі з дітьми часто не займаються. Окрім цього, такі діти важко сприймають своїх батьків у якості вчителів, а ще варто додати, що вдома відсутні різні додаткові пристосування для навчання, що лише ускладнює процес. Також додаткове навантаження на очі через постійну роботу з комп'ютерами та телефонами негативно вплинуло на зір дітей.

Для вирішення цих питань МОН та Кабінетом Міністрів України були прийняті відповідні рішення. Так, Лист МОН № 1/3710-22 від 28.03.22 р. «Про роботу інклюзивно-ресурсних центрів та організацію освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами у період воєнного стану» зобов'язує школи приймати за новим місцем проживання усіх внутрішньо переміщених дітей з ООП та організовувати очне, змішане чи дистанційне навчання. Під час дії воєнного стану для створення інклюзивного класу досить заяви одного з батьків та довідки ВПО. Щодо висновку інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ) про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини: якщо він є, треба додати. Якщо був, але його втрачено, можна отримати копію на порталі «ІРЦ» або у відповідному мобільному застосунку. Також висновок може надати місцевий ІРЦ. Клас чи інклюзивну групу створюють тимчасово, доки дитина з ООП не повернеться додому [6].

Багато сімей, в яких є діти з інвалідністю (в Україні вони навчалися в інклюзивних класах або на індивідуальній формі навчання) виїхали за кордон, були вимушені з початку навчального року перевестись на «сімейну форму навчання». Нині спостерігається тенденція стурбованості батьків перевантаженням дітей. Адже діти вивчають мову країни, в якій перебувають, вчаться в школах цих країн, а вечорами мають опановувати програму української школи. Це серйозне навантаження як на дітей, так і на батьків.

Частина таких сімей була вимушена забрати документи дитини зі школи, тим самим право дитини на отримання освіти в українській школі порушується. Діти ж, які продовжують навчатись в Україні, в більшості займаються дистанційно. І всі проблемні питання, які виникли ще під час пандемії, знову стали актуальними.

У серпні 2022 р. в межах Міжнародної серпневої педагогічної науково-практичної конференції «Освіта, освітяни – незламні у війні» була передбачена секція «Підтримай дитину! (освіта дітей з особливими освітніми потребами)», під час якої розглянули питання навчання осіб з ООП, надання освітніх послуг дітям, що перебувають на лікуванні або реабілітації в закладах охорони здоров'я; порушили проблему психологічної підтримки здобувачів освіти та педагогічних працівників. Особливу увагу приділили організації освітнього процесу в 2022/2023 н. р. за новими моделями та організації роботи ІРЦ.

Важливим документом у цьому напрямі є розроблені МОН «Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році», в яких чітко наголошується, що будь-яка дитина, не зважаючи на місце проживання, має право на здобуття освіти [4]. В окремій частині розглядаються питання організації дистанційної освіти та розписуються функції асистента вчителя в цих умовах організації дистанційного навчання:

- організовує спільно з учителем/ями освітній процес з використанням технологій дистанційного навчання;
- забезпечує навчання учня з ООП, у тому числі за потреби здійснює в межах свого педагогічного навантаження індивідуальне підключення поза часом уроку, який здійснюється онлайн, та надає додаткові пояснення, виконує разом з дитиною домашні завдання, які були їй не зрозумілі;
- надає додаткові пояснення дитині щодо виконання матеріалу, який вивчається, та завдань в окремій онлайн кімнаті, забезпечує перевірку виконання таких завдань;

- забезпечує реалізацію індивідуальної програми розвитку в межах своєї компетенції, зокрема досягнення поставлених в програмі цілей навчання, завдань на період дії ІПР, забезпечення визначених ІПР потреб, тощо;

- забезпечує в межах компетенції реалізацію індивідуального навчального плану дитини (за наявності);

- забезпечує комунікацію закладу освіти та батьків (інших законних представників дитини) з метою організації навчання учнів з ООП;

- координує дистанційне навчання з батьками (іншими законними представниками) дитини, у тому числі завчасно попереджає про зміни розкладу, необхідні навчально-дидактичні матеріали тощо;

- здійснює підготовку матеріалів для дистанційного навчання для учнів з ООП, у тому числі консулює батьків щодо їх використання;

- забезпечує підготовку індивідуальних завдань та адаптацію навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей учня з урахуванням умов дистанційного навчання;

- забезпечує індивідуалізацію технологій дистанційного навчання з урахуванням особливих освітніх потреб, у тому числі обирає відповідні інструменти, консулює батьків щодо технічних особливостей їх використання з учнями з ООП;

- асистує вчителю під час проведення дистанційних занять, зокрема допомагає вчителю під час поділу учнів на пари і групи в ZOOM-конференціях; може приєднуватись до будь-якої пари/групи у будь-який момент, допомагати виправляти помилки, слідкувати за підняттям рук учнів, вмикати та вимикати мікрофони, включати демонстрацію екрану для показу презентацій та відео, слідкувати за чатом та відповідати на питання учнів та батьків, які виникають під час уроку;

- асистує вчителю при роботі з іншими учнями класу, які потребують першого рівня підтримки в закладі освіти, додаткових пояснень, індивідуального підходу, мають проблеми з опануванням матеріалу, у тому числі у зв'язку з перебуванням закордоном чи на тимчасово окупованих

територіях, відсутністю доступу до онлайн занять, наявністю психологічної травми;

- надає учню та його батькам (іншим законним представникам) рекомендації щодо дотримання норм при користуванні комп'ютерною технікою, щодо організації робочого місця дитини;

- спільно з іншими учасниками команди супроводу бере участь у розробленні ІПР;

- забезпечує ведення щоденника спостережень за дитиною з ООП з метою відстеження динаміки розвитку та оцінки рівня досягнення цілей навчання, зазначених в ІПР;

- створює індивідуальне портфоліо учня з ООП [4].

Слід враховувати і той факт, що для багатьох категорій дітей з ООП дистанційне навчання фактично є неможливим через характер тих чи інших нозологій. Так, з початком пандемії COVID-19 і до сьогодні для дітей з порушеннями слуху недоступні уроки проєкту «Всеукраїнська школа онлайн». На думку фахівців, навчання дітей з порушенням слуху має бути не перекладним (тобто не з залученням перекладача жестової мови), а жестомовним. Переклад уроків «Всеукраїнської школи онлайн» на жестову мову, що вже було зроблено, не створює умов для доступу дітей з порушеннями слуху, оскільки перекладач, в першу чергу, має бути педагогом, який не просто механічно перекладає слово на жест, а пояснює дітям, особливо це важливо для дітей молодшого шкільного віку.

Н. Адамюк на семінарі-тренінгу для викладачів спеціальних шкіл, представників громадських організацій узагальнила проблеми дистанційного навчання дітей з порушеннями слуху і вказала шляхи їх вирішення. Серед основних названо необхідність кращого технічного забезпечення усіх учасників освітнього процесу (техніка, інтернет); підвищення їх комп'ютерної грамотності («Основи комп'ютерної грамотності» – у дитячі садки (старша група); короткочасні курси для педагогічного колективу та батьків; Національна онлайн-платформа з цифрової грамотності); увага до вибору форм,

методів і періодичності роботи дистанційно; підвищення рівня володіння жестовою мовою і вчителів, і батьків (курси, школи, методички, жестівники з вивчення жестової мови тощо).

Нинішня організація дистанційної освіти для учнів з ООП опирається і на успішний досвід реалізації подібних проєктів. Так, ГО «ЛОО «АМІ-СХІД», ще з 2014 р. розпочала навчання дітей та молоді різних нозологій в дистанційній школі «Бригантина». Також на вирішення цих питань були спрямовані проєкт «Надання комплексної освітньої та психолого-соціальної допомоги дітям та молоді з інвалідністю Луганської області в умовах пандемії COVID-19», що відбувався в рамках Програми солідарності COVID-19 від Європейського Союзу для ініціативи «Східне Партнерство» та проєкт, що почався вже в 2022 р. «Допомога дітям та молоді з інвалідністю під час війни» за підтримки Global Fund for Children [3]. Результатом впровадження цих проєктів стали наступні напрацювання:

1. Проведений моніторинг освітніх потреб дітей та молоді, виявлено потреби та особливості в отриманні освітніх послуг.
3. Закуплено планшети та роутери для вирішення питань технічного забезпечення.
4. Створено команду освітян, які розуміють освітні потреби дітей різних нозологій – зору, слуху, ментальні, рухові, тощо.
5. Розроблено методичні матеріали за потребами, враховуючи заняття з позашкільної освіти.
6. Надано психологічну допомогу дітям та родинам [3].

Проєкти стали платформою для впровадження дистанційних програм, враховуючи особливості дітей та умов проживання – лінія зіткнення, сільська, віддалена місцевість, ВПО. Проєкти залучали освітян різного рівня та створювали умови для поширення досвіду надання освітніх послуг в ситуації COVID-19 та війни. Педагоги проводять заняття з різних міст України: Києва, Дніпра, Полтави, Умані, Житомира; учні підключаються теж з різних місць, де перебувають: в нашій країні, за кордоном, на тимчасово окупованих територіях.

Аналіз роботи дав розуміння того, що дистанційні заняття – це не лише отримання знання з певних навчальних дисциплін, це щире спілкування дітей різних за віком (у групах є молодь, яка радо поновлює свої знання), за характером проблем зі здоров'ям, але об'єднаних довірою: розповідають про радість і проблеми, не бояться помилитися, бо ніхто не осміє, а допоможе. Діти пізнають нове, вчаться, розвиваються, чекають зустрічі і не відчувають відстані, що їх розділяє. Діти, вчителі, батьки як велика родина, в якій дослухаються до думки кожного.

Педагоги прагнуть виявити і розвинути можливості дитини, допомогти повірити в себе: я можу. Саме з цією метою проводяться загальні онлайн фестивалі, конкурси. І такий досвід дуже цінний і в «спокійні» часи. Дитина з інвалідністю з села чи містечка не може навіть мріяти про виступ на концерті разом зі здоровими фізично дітьми, бо, на жаль, до цього треба дорости суспільству. У більших містах у дітей є такі можливості, якщо батьки спроможні займатися розвитком своєї дитини, а не обмежуються шкільними уроками і медичними проблемами.

До Дня незалежності України був проведений інклюзивний онлайн фестиваль творчості дітей та молоді «Моя Україна – єдина та вільна», що об'єднав всю Україну і тих, хто перебуває за кордоном. Хтось саме тут вперше декламував вірш, співав пісню чи грав на гітарі – зробив перший такий важливий крок, подолавши страх, а хтось ще тільки придивлявся, щоб наступного разу заявити про себе. З радістю діти брали участь у онлайн конкурсі малюнків «Кольори моєї України», конкурсі світлин «України осінь золота». Диплом учасника чи переможця, подарунок – це те, що надихає дитину на розвиток, додає впевненості в своїх силах. Учителі готують дітей до таких виступів, вважаючи важливим соціокультурний розвиток учнів.

Якщо є бажання, то можна знайти можливості; навіть дистанційне навчання (хоча, звісно, воно не замінить традиційного навчання в класі, в стінах школи) організувати з користю для учнів. А над вирішенням проблем, яких дуже багато, треба працювати, об'єднуючи зусилля чиновників, освітян,

батьківської спільноти, громадськості. Такий досвід треба поширювати на всі громади, щоб дистанційне навчання було доступним для всіх дітей з інвалідністю.

Необхідно зауважити, що на сьогодні освітяни мають можливості вдосконалювати свої навички роботи з учнями дистанційно. Так, влітку 2022 р. для освітян закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти проводиться дистанційне навчання за програмою «Цифрові інструменти Google для освіти» від МОН і Google Україна. Програма передбачає 12 ідентичних циклів безкоштовних освітніх курсів і тренінгів, кожен з яких розпочинає роботу щомісяця з липня 2022 до червня 2023 р. [8]. Ця програма стане цінною допомогою освітянам в дистанційній роботі і з дітьми з інвалідністю також.

Ще одна можливість надана від ГО «Смарт освіта», яка спільно з канадськими педагогами організовує навчання з підвищення кваліфікації для вчителів. В межах цієї ініціативи також проводиться опитування, аби дізнатися про запити освітян [5]. Також розробляються онлайн курси для навчання педагогів та шкільних психологів щодо «нової інклюзії». Планується забезпечити вчителів методичними матеріалами, необхідним інструментарієм, чіткими алгоритмами реагування, якщо виникає потреба у кризовій підтримці. Для того, щоб учителі мали сили на таке навантаження, хочуть також створити систему психологічної підтримки педагогів. Окремо групи вчителів готують до роботи в інклюзивних класах/групах з дітьми з ООП, спричиненими психологічною травмою. До значно більш тісної співпраці планують залучити 4 тис. спеціалістів інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). Їх навчать діагностувати специфічні ООП, викликані війною, та залучать опікуватися навчанням таких дітей [1].

Висновки. Підсумовуючи, можна сказати, що навчання в умовах карантину та війни стало викликом, безперечно, для кожної української родини. Під час впровадження дистанційної освіти вкрай важливо пам'ятати про дітей з ООП. Якщо навчання відбувається у закладах освіти, мають бути створені

умови для безпечного перебування дітей з інвалідністю. Потребує вирішення і питання отримання освіти в Україні для дітей з ООП, що перебувають за кордоном.

Мусимо усвідомлювати, що для дітей з інвалідністю отримання якісних освітніх послуг сьогодні – це можливість у майбутньому здобути професійну чи вищу освіту, працевлаштуватись, реалізувати себе. Які є шляхи вирішення окреслених проблем:

- плідна співпраця державних інституцій, громадського сектору та міжнародних партнерських організацій задля вирішення проблем дітей з ООП;
- вивчення досвіду впровадження інклюзивної освіти в країнах Європи, США;
- подальша співпраці з освітянами країн, що мають досвід навчання дітей з ООП в умовах війни (досвід Ізраїлю);
- узагальнення досвіду роботи в умовах воєнного стану, поширення його в педагогічних колективах в усіх громадах України.

Актуальність і глобальна вагомість питання викликає необхідність всебічно та ґрунтовно досліджувати проблему реалізації права на освіту дітей з інвалідністю в умовах воєнного стану в Україні.

Список використаних джерел

1. Інклюзія, породжена війною. URL: <https://osvitoria.media/experience/inklyuziya-porodzhena-vijnoyu/>
2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
3. Комплексна допомога дітям. URL: <https://ami-cxid.org/category/activity/kompleksna-dopomoga-dityam-pid-chas-covid-19/>
4. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році: Додаток до Листа МОН № 1/10258-22 від 06.09.22. URL: <file:///E:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0>

[%B8/631b2d1e2e6de127999170.pdf](#)

5. Підвищення кваліфікації від канадських педагогів – опитування, що саме потрібно вчителям. URL: <https://nus.org.ua/news/pidvyshhennya-kvalifikatsiyi-vid-kanandskyh-pedagogiv-opytuvannya-shho-same-potribno-vchytelyam/>

6. Про роботу інклюзивно-ресурсних центрів та організацію освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами у період воєнного стану: Лист МОН № 1/3710-22 від 28.03.22 р. URL: https://kristti.com.ua/wp-content/uploads/2022/03/Rekomendatsiyi_voyennyj_stan_red-1.pdf

7. Спричинена війною інклюзія – головні проблеми і можливі рішення. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/5478-sprychynena-viinoiu-inkliuziia-holovni-problemy-i-mozhlyvi-rishennia>

8. Цифрові інструменти Google для освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/cifrovi-instrumenti-google-dlya-osviti-25-lipnya-rozpochinayetsya-navchannya-dlya-vihovateliv-vchiteliv-i-vikladachiv>